

VIII JORNADES D'ARQUEOLOGIA DE LES ILLES BALEARS

VIII JORNADES D'ARQUEOLOGIA DE LES ILLES BALEARS

ALCÚDIA, MALLORCA

11, 12 I 13 D'OCTUBRE DE 2018

Col·legi Oficial de Doctors
i Llicenciats en Filosofia i Lletres
i en Ciències de les Illes Balears
Secció d'Arqueologia

VIII Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears

(Alcúdia, 11, 12 i 13 d'octubre de 2018)

2020

Col·legi Oficial de Doctors
i Llicenciats en Filosofia i Lletres
i en Ciències de les Illes Balears
Secció d'Arqueologia

A la memòria de

*VICTOR GUERRERO AYUSO
(Badajoz, 1948 - Palma, 2017)*

*ANTONI VALLESPER BONET
(Palma, 1943 - 2019)*

EDITA:

Departament de Cultura,
Patrimoni i Esports
del Consell Insular de Mallorca

Secció d'Arqueologia
del Col·legi Oficial de doctors i
Llicenciats en Filosofia i Lletres i
en Ciències de les Illes Balears

COORDINACIÓ:

Jordi Hernández-Gasch
María José Rivas Antequera
Margalida Rivas Llompart

REVISIÓ LINGÜÍSTICA:

Servei de Normalització
Lingüística del Consell
de Mallorca

MAQUETACIÓ I IMPRESSIÓ:

Impremta Muro sl

DISSENY DE LA COBERTA:

Ròtuls Manacor

FOTOCOMPOSICIÓ I IMPRESSIÓ

Impremta Muro sl

IMATGE DE LA COBERTA:

Necròpolis de Son Real
(Santa Margalida, Mallorca)

ISBN:

978-83-09-19014-0

DIPÒSIT LEGAL:

PM 147 - 2020

VIII Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears
Alcúdia, 11, 12 i 13 d'octubre de 2018
(Coordinació: Jordi Hernández-Gasch, María J. Rivas Antequera, Margalida Rivas Llompart)
450 p. 21x21 cm.

1. Arqueologia - Illes Balears
902 (460.32)

PRESENTACIÓ

Mallorca és un país ric en patrimoni. La situació geogràfica enmig de la mar Mediterrània occidental i el fet que per la nostra illa hagin passat gairebé totes les civilitzacions humanes que s'han desenvolupat en aquest racó de món, han enriquit notablement el llegat deixat en aquesta terra per tots els pobles que ens han precedit.

Dins aquesta abundància d'elements patrimonial a protegir, investigar i difondre, el patrimoni arqueològic ocupa un lloc destacadíssim. En primer lloc, perquè n'hi ha prou de fer una passejada per Palma o per la Part Forana per comprovar la pervivència d'aquest patrimoni. També és d'esmentar la trajectòria de més d'un segle d'iniciatives arqueològiques a Mallorca. I, no menys important, l'actual bona salut que gaudeixen els estudis i les investigacions sobre arqueologia, procedents d'àmbits científics (universitaris i no universitaris), que contribueixen a conèixer millor aquesta part de la nostra història.

En aquesta línia trobam les VIII Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears celebrades entre els dies 11 i 14 d'octubre de 2018 a Alcúdia, gràcies a l'organització de la Secció d'Arqueologia del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de les Illes Balears i amb la col·laboració del Departament de Cultura, Patrimoni i Política Lingüística del Consell de Mallorca i l'Ajuntament d'Alcúdia.

El volum que presentam compta amb les aportacions que es feren en aquesta trobada científica que, arribada a la vuitena edició, s'ha consolidat com una cita ineludible per a les persones que fan feina en aquest àmbit del nostre arxipèlag. Unes aportacions que hem d'agrair i de destacar per l'alt nivell de recerca científica que s'exposen.

Podem trobar estudis sobre les diferents etapes de la prehistòria, sobre la petjada púnica i romana, l'arqueologia de l'edat mitjana, estudis sobre l'època contemporània, aportacions relacionades amb el turisme i l'etnologia i, fins i tot, sobre l'arqueologia del temps present.

Tot un cabal de novetats científiques que haurien de tenir, i aquesta és la nostra intenció, un aprofitament triple.

En primer lloc, seguir generant coneixement científic, perquè la investigació amb mètode només avança amb els fonaments posats per part de les recerques que han tengut lloc anteriorment. En segon lloc, per aprofundir en la difusió del valor patrimonial i de la necessitat de conservar tots els elements relacionats amb l'arqueologia, com a deures col·lectius d'una societat madura i avançada. I, en tercer lloc, aquestes novetats científiques haurien de ser eines de treball, perquè els poders públics, en el nostre cas el Servei de Patrimoni Històric, puguin dur a terme la responsabilitat que tenen encomanada.

És feina de tothom, que això sigui possible.

Isabel Busquets Hidalgo
Vicepresidenta primera i consellera
del Departament de Cultura, Patrimoni
i Política Lingüística del Consell de Mallorca

PRÒLEG

El llibre que teniu a les mans recull les comunicacions presentades a les VIII Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears, celebrades els dies 11, 12, i 13 d'octubre de 2018 a Alcúdia.

Amb aquest, ja són vuit els volums editats d'aquestes jornades des que, l'any 2006, se celebrà a Manacor la 1a Trobada d'arqueòlegs de les Illes Balears, que tengué continuïtat l'any següent a Felanitx, ja amb el nom de II Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears. Des de llavors, les Jornades s'han succeït, amb caràcter biennal, passant per totes quatre illes.

Des d'aquella primera reunió, amb dotze presentacions, tretze anys després constatarem que aquesta trobada s'ha afermat com una fita clau en l'arqueologia balear. Així, aquesta darrera edició ha comptat amb un total de 58 comunicacions, en les quals hi estan representades totes les vessants de l'arqueologia feta arreu de l'arxipèlag. A més de la diversitat geogràfica, cal destacar també l'àmplia varietat cronològica, que abasta des de la prehistòria i protohistòria, passant per l'antiguitat clàssica i tardana i el món medieval islàmic i cristià fins el passat més recent, com posen de manifest les comunicacions referents a la Guerra Civil espanyola.

No obstant això, més que des d'un punt de vista cronològic o geogràfic, cal posar en relleu la diversitat de les temàtiques tractades, com queda palès en la mateixa organització de les sessions. Així, en aquest volum que teniu a les mans –o en la pantalla– hi trobareu articles que ens informen de la recerca duta a terme entorn a l'àmbit domèstic, el món funerari i ritual, l'ús i aprofitament del territori i el paisatge o l'arqueologia del conflicte i de la repressió. Hi podreu llegir treballs relacionats amb diferents tipus d'intervencions, ja siguin excavacions, prospeccions del territori o estudis de materials o d'arqueologia mural, fruit d'intervencions programades de recerca o d'arqueologia preventiva i de sal-

vament que s'han dut a terme tant a terra com sota l'aigua. També tendreu ocasió de llegir sobre la gestió del patrimoni, la conservació i posada en valor o, fins i tot, vinculades al difícil equilibri entre la preservació del patrimoni i el turisme omnipresent a les Balears del nostre temps.

Un altre fet per destacar que es desprèn dels articles aplegats en aquest volum és la pluridisciplinarietat que caracteritza l'exercici de la professió i la recerca en arqueologia a l'actualitat. No només en els treballs més corals es veuen reflectides les aportacions de diverses disciplines, sinó, també, en treballs d'altres professionals i investigadors que aborden el fet arqueològic des d'altres branques del coneixement.

Així doncs, les Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears s'han convertit en un bon termòmetre per copsar l'estat en què es troba la professió. Una professió que, en els anys que han transcorregut des de les primeres trobades, s'ha vist sacsejada per diferents crisis i que no ha estat aliena a la precarietat i a les diferents problemàtiques que afecten la nostra societat. Així i tot, aquestes trobades també ens mostren una professió dinàmica en què, tot i les dificultats, es continua fent un treball de qualitat: s'excava, es restaura i es posa en valor el patrimoni, s'investiga i se'n fa difusió a diferents nivells. I això queda plasmat en la diversitat de les comunicacions presentades.

Per a les persones que ens dediquem a l'arqueologia a les Illes Balears i que formem un col·lectiu per sort cada vegada més nombrós, aquestes jornades han esdevingut una oportunitat de conèixer-nos i trobar-nos (de vegades de dos anys en dos anys!) i una manera de posar en comú la feina que estam fent, cada vegada en àmbits més diversos, la qual cosa fa impossible estar al corrent de tot. Són, doncs, uns moments per aturar, saber què s'està fent no tan enfora d'on treballam cadascun de nosaltres, crear sinergies entre diferents equips

de recerca i reflexionar cap on va la professió. També són, alhora, una eina per donar a conèixer la nostra feina a un públic més extens, com un retorn de la inversió que es fa en arqueologia en forma de coneixement. La difusió posterior que es fa de molts d'aquests articles per Internet, sens dubte, hi ajuda.

Finalment, des d'aquestes pàgines volem agrair el suport de la Direcció Insular de Patrimoni Històric del Departament de Cultura, Patrimoni i Esports del Consell Insular de Mallorca, de l'Ajuntament d'Alcúdia i del Consorci de la Ciutat Romana de Pollentia, així com al conjunt del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de les Illes Balears. Cal agrair també la tasca feta per l'equip organitzador de les Jornades per treure endavant una feina impagable i que suposa un repte cada vegada més gran per fer-hi caber tots els participants, organitzar comunicacions tan diverses, la taula rodona i activitats lúdiques complementàries, a més de la pròpia edició d'aquest llibre. Aquest agraïment s'ha de fer extensiu, també, a tots i totes les ponents, participants a la taula rodona i moderadors de les diferents sessions, a les persones que han col·laborat d'alguna o altra manera en la celebració de les Jornades i en aquesta publicació i, com no podria ser d'una altra manera, a totes les persones qui hi assistiren.

Llorenç Oliver Servera i Jordi Hernández-Gasch
 President i vicepresident de la Secció d'Arqueologia
 Palma, desembre de 2019

SUMARI

VISITANTS DEL PATRIMONI ARQUEOLÒGIC A BALEARS. EL CAS DEL PARC ARQUEOLÒGIC PUIG DE SA MORISCA.....	15	REVISANT L'EIVISSA PREHISTÒRICA: PRIMERS RESULTATS D'UN NOU PROJECTE D'ESTUDI DE MATERIALS ARQUEOLÒGICS	109
Miquel Àngel Salvà Cantarellas, Javier Rivas Ortiz, María Calderón Díaz, Emmanuelle Gloaguen, Manuel Calvo Trias		Maria Bofill Martínez, Sergi Moreno Torres, Pau Sureda Torres	
CONEIXEM EL NOSTRE PATRIMONI ARQUEOLÒGIC? ESTUDI DEL CONEIXEMENT ARQUEOLÒGIC A NIVELL LOCAL A PARTIR D'ENQUESTES TELEFÒNIQUES.....	25	HISTÒRIA D'UNA GALERIA: LA PLATAFORMA ESGLAONADA DE MESTRE RAMON (SON SERVERA, MALLORCA) I EL SEU ENTORN BIOLÒGIC I CULTURAL ENTRE CA. S. XI I II A.N.E.	117
Joan Morell Alou		Jordi Hernández-Gasch, Antoni Puig Palerm, Àlex Valenzuela Oliver, Llorenç Picornell Gelabert, Gabriel Servera Vives, Miquel Àngel Vicens Siquier, Guillem Pérez-Jordà	
LA ARQUEOLOGÍA COMO PRODUCTO TURÍSTICO EN MALLORCA	29	RESULTATS PRELIMINARS DE LA 15a CAMPANYA D'EXCAVACIONS SISTEMÀTIQUES DEL JACIMENT ARQUEOLÒGIC DE SON FORNÉS (MONTUÏRI)	129
José Manuel Benito Rodríguez		Grup ASOME (Grup de Recerca d'Arqueoecologia social Mediterrània UAB)	
EL PATRIMONI COM A ACTIU PER AL DESENVOLUPAMENT LOCAL: UNA PROPOSTA D'EINA	43	SON CATLAR 2017-2018: INTERVENCIÓ DEL PROJECTE MODULAR A MENORCA	139
Helena Inglada		Fernando Prados Martínez, Helena Jiménez Vialás, María José León Moll, Joan C. de Nicolás Mascaró, Andrés M. Adroher Aurox, Octavio Torres Gomariz, Sonia Carbonell Pastor	
NOUS REPTES. PROJECTE D'ACCESSIBILITAT DEL MUSEU D'HISTÒRIA DE MANACOR	51	NUEVOS DATOS SOBRE EL PATIO DELANTERO DEL CÍRCULO 6 DE TORRE D'EN GALMÉS (ALAIOR, MENORCA): ANÁLISIS MICROMORFOLÓGICO DE ALGUNOS SUELOS Y DATACIONES ¹⁴ C.....	147
María José Rivas Antequera, Magdalena Salas Burguera		Borja Corral, Carlos de Salort, Amalia Pérez-Juez, Paul Goldberg i Mark Van Strydonck	
LA POSADA EN VALOR DEL PATRIMONI ARQUEOLÒGIC DE PORRERES: ES POU CELAT I ES PAGOS	59	PRÀCTIQUES RITUALS A LA COVA DEL CAMP DEL BISBE (SENCELLES).....	159
Noelia Munar Cruz, Jaume Servera Bibiloni		Beatriz Palomar Puebla, Lua Valenzuela Suau	
MÉS ENLLÀ DE LA RECERCA. LA REVALORITZACIÓ SOCIAL DES ROSSELLS (2014-2018)	67	ANÁLISIS RADIOCARBÓNICO DE UNA MUESTRA DE HUESO HUMANO PROCEDENTE DE LA COVA DE N'ÀNGEL (CIUTADELLA, MENORCA)	169
Rafel Font Andreu, Natalia Sainz Tapia, Xisco Bergas Pastor, Javier Rivas Otiz, Christoph Rinne		Strydonck, Guy De Mulder, Herlinde Borms, Damià Ramis, Antoni Ferrer	
DINÀMIQUES SOCIOAMBIENTALS I GESTIÓ DELS RECURSOS VEGETALS A MALLORCA I MENORCA DURANT LA PREHISTÒRIA: ELS ESTUDIS ARQUEOBOTÀNICS	77		
Llorenç Picornell Gelabert, Gabriel Servera Vives			
CAPTACIÓ D'ARGILES PER A LA PRODUCCIÓ CERÀMICA A L'EDAT DEL BRONZE: CAP DE BARBARIA II (FORMENTERA)	87		
Daniel Albero Santacreu			
ES TURASSOT (COSTITX): DADES PRELIMINARS DE L'EXCAVACIÓ DE L'HABITACIÓ EST DE LA NAVETA 1	97		
Francisca Cardona López, Nicolau Escanilla Artigas, Sebastià Munar Llabrés, Beatriz Palomar Puebla			

RESULTATS PRELIMINARS DE LA INTERVENCIÓ EN ENTERRAMENTS EN CALÇ A LA COVA DE S'ALOVA (SÓLLER) Jaume Deyà Miró	175	LES ÀMFORES TARRACONENSES DE PROCEDÈNCIA SUBAQUÀTICA DE PORTO CRISTO (MALLORCA, MANACOR) Enric Colom Mendoza, Ramon Jàrrega Dominguez	277	MARRATXÍ 2017: APROXIMACIÓN AUTOARQUEOETNOGRÁFICA Daniel Albero Santacreu	387
PRÀCTIQUES RITUALS DURANT EL POSTTALAIÒTIC. EL CAS DE SON MAIMÓ Margalida A. Coll	187	LINGOTS D'ESTANY ROMANS TROBATS A L'AIGUA DE LA COSTA SUD-OEST DE MENORCA..... Albert Martin Menéndez, Joan C. Nicolás Mascaró, Mateu Riera Rullan, Bartomeu Salvat Simonet	289	CONECTANDO PUNTOS: RESULTADOS PRELIMINARES DE LA PROSPECCIÓN INTENSIVA DEL MUNICIPIO DE SON SERVERA 2014-18 Marc Llobera, Jake Deppen, Jordi Hernández-Gasch, Antoni Puig i Pere Rullán	395
LA ICONOGRAFIA DELS PUNTS AMB CERCLES CONCÈNTRICS EN LA PLÀSTICA TALAIÒTICA MENORQUINA Miquel Antoni Pons Carreras, Joan C de Nicolás Mascaró	193	UN FRAGMENT DE <i>MENSA</i> ROMANA AMB PRÒTOMA DE LLEÓ TROBAT A SANITJA (ES MERCADAL, MENORCA)..... Cristina Rita Larrucea	299	ARQUEOLOGIA DEL CONFLICTE. PROJECTE “ESPAS DE LA BATALLA DE MALLORCA” Maria Antònia Fernández, Gonzalo Berger, Manuel Aguilera, Elisabeth Ripoll	405
REIVINDICACIÓN DE LOS GRABADOS EN LOS ANTIGUOS HIPOGEOS PROTOHISTÓRICOS DE MENORCA (III). LOS GRABADOS GEOMÉTRICOS Y LA SIMBOLOGÍA FUNERARIA PÚNICA..... Joan C. de Nicolás Mascaró, Vicente Ibáñez Orts, Pere Arnau Fernández, Mónica Zubillaga	203	EL CABRERA 14. UN NOU DERELICTE BAIX IMPERIAL ENFONSAT A 70 METRES DE FONDÀRIAAL PARC NACIONAL DE CABRERA..... Sebastià Munar Llabrés, Javier Rodriguez Pandozi	309	EL CONJUNT HIDRÀULIC DE CAN BURGOS (SANT JORDI, EIVISSA)..... Juan José Marí Casanova, Glenda Graziani	411
RELACIÓ I DISPERSIÓ DE LES PLAQUETES DE PLOM MALLORQUINES DEL POSTALAIÒC..... Jaume Deyà Miró	213	L'ÀMBIT D DEL SECTOR SUD DE SON PERETÓ (MANACOR, MALLORCA - ILLES BALEARS). ENTERRAMENTS D'UNA COMUNITAT CRISTIANA DELS SEGLES V A VIII DC. Magdalena Sastre Morro, Llorenç Alapont Martí, Miguel Àngel Cau Ontiveros, Mateu Riera Rullan, Magdalena Salas Burguera	321	LOS PRIMEROS AÑOS ARQUEOLÓGICOS DE WILLIAM WALDREN..... Guy De Mulder	423
EXEMPLES NOUS DE PLAQUETES DE PLOM MALLORQUINES D'ÈPOCA POSTALAIÒTICA..... Jaume Deyà Miró	223	LES CERÀMIQUES MEDIEVALS I POSTMEDIEVALS DE SA TORRE VELLA (ALAIOR)..... Simón Gornés Hachero	335	NOUS INDICADORS CRONOLÒGICS DE LA FREQUÈNTACIÓ TARDOANTIGA DE S'ILLOT (SANT LLORENÇ DES CARDASSAR) Alejandro Valenzuela, Jaume Servera, Bernat Font, Marga Rivas	431
CONJUNTO DE CERÁMICAS PÚNICAS PRODUCIDAS EN EL SECTOR ALFARERO DE AVDA. ESPAÑA 3-5 (EIVISSA) Rosa Gurrea Barricarte, Andrea Torres Ferrer	231	APORTACIÓ A L'ESTUDI DE L'ALAQUERIA ANDALUSINA DE FALANIS: MATERIALS I ESTRUCTURES DOCUMENTATS A L'ARXIU MUNICIPAL DE FELANITX (MALLORCA) Alejandro Ramos Benito, Llorenç Oliver Servera	345	EL PROJECTE ARQUEOLÒGIC LES SALINES: RESULTATS DE LES CAMPANYES 2014-2018 Bartomeu Vallori Márquez, Silvia Alcaide González, Jaume Servera Bibiloni, Francisca Torres Orell	441
EL DIPÒSIT DE MARBRES ROMANS DEL SEGLE II DC D'ANATÒLIA I DE L'EGEU AL MAGATZEM DE S'EMBARCADOR DE SALAIRÓ (ES MERCADAL, MENORCA) Joan C. de Nicolás Mascaró, Miquel Antoni Pons Carreras	239	EL CONJUNT HIDRÀULIC D'ALMALLUTX: UN CAS DE RELACIÓ FRUCTÍFERA ENTRE REGISTRE DOCUMENTAL I REGISTRE ARQUEOLÒGIC Plàcid Pérez Pastor, Pablo Galera Pérez, Jaume Deyà Miró	355		
POSSIBLE VIL·LA ROMANA I LA SEVA NECRÒPOLIS A L'OMBRA DEL PUIG DE SA SELLA (ES BAYULS DE FAVÀRITX, MAÓ, MENORCA)..... Joan C. de Nicolás Mascaró	251	PINTURES I DECORACIONS MURALS A LES TORRES DE DEFENSA DE MALLORCA. EL CAS DE SON VALENTÍ (BANYALBUFAR)..... J. Deyà, S. Rebassa, T. Vibot	367		
CORPUS DE INSCRIPCIONES ROMANAS DE SA CARROJA (SES SALINES, MALLORCA) Ana María Motagues Oliver	261	DADES PER A L'ESTUDI DEL CALL MENOR DE PALMA A L'EDAT MITJANA, ELS CASALS DE SANT BARTOMEU NÚM. 3 I SANTA BÀRBARA NÚM.4 (MALLORCA, ILLES BALEARS).. Alejandro Ramos Benito, Magdalena Sastre Morro	377		
DEL AGUA AL VINO, DIFERENTES USOS DEL TERRITORIO EN UNA FINCA AGRÍCOLA A LO LARGO DEL TIEMPO..... Glenda Graziani, Juan José Marí Casanova	267				

LINGOTS D'ESTANY ROMANS TROBATS A L'AIGUA DE LA COSTA SUD-OEST DE MENORCA

Albert Martín Menéndez
Joan C. de Nicolás Mascaró¹
Mateu Riera Rullan²
Bartomeu Salvà Simonet³

Al Museu Municipal de Ciutadella es conserva, des de l'hivern del 2009, un lingot metàl·lic que cediren al Consell Insular de Menorca els bussejadors Marcelino Llaveró i Jesús Ros quan es van assabentar que era un objecte d'interès arqueològic. La descoberta casual submarina d'aquesta peça rectangular amb una ansa del mateix metall, com si fos una petita maleta, es va produir l'any 2004 a poca distància de la costa i a escassa profunditat en el fons sorrenc de la

platja de cala en Bosc, prop de cap d'Artutx, al sud del terme municipal de Ciutadella (figures 1 i 9). Algun temps després, treballant amb els arqueòlegs Albert Martín i Mateu Riera en el seguiment arqueològic de diversos treballs de dragat a Portocolom (Felanitx, Mallorca), el lingot va ser reconegut com a romà i encara més tard, després d'una anàlisi efectuada per Bartomeu Salvà, es determinà que era d'estany.

ILLES BALEARS

Figura 1. Localització de cala en Bosc a Menorca.

¹ Investigador independent, Institut Menorquí d'Estudis, Centro de Estudios Fenicios y Púnicos i Projecte Modular. joandenicolas@yahoo.es

² Professor associat de la Universitat Autònoma de Barcelona, professor de la Facultat Antoni Gaudí d'Història, Arqueologia i Arts Cristianes i investigador adscrit a l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica. mateuriera@hotmail.com

³ Professor associat de la Universitat de les Illes Balears. tomeusal@hotmail.com

Es tracta d'una peça que pesa 6,130 grams, composta per dues parts ben diferenciades. Per una banda, un cos troncopiramidal que amida, a la base, 18 cm de llargada per entre 16 i 17 cm d'amplada i, a la part alta, 14 cm de llargada i entre

11,5 i 12,4 cm d'amplada. La gruixa ronda els 3,6 cm. L'altra part és una ansa de secció amb forma de cinta esclafada, d'entre 2,5 a 3 cm d'amplada i, entre 1,2 o 1,3 cm d'alçada (figures 2 a 5).

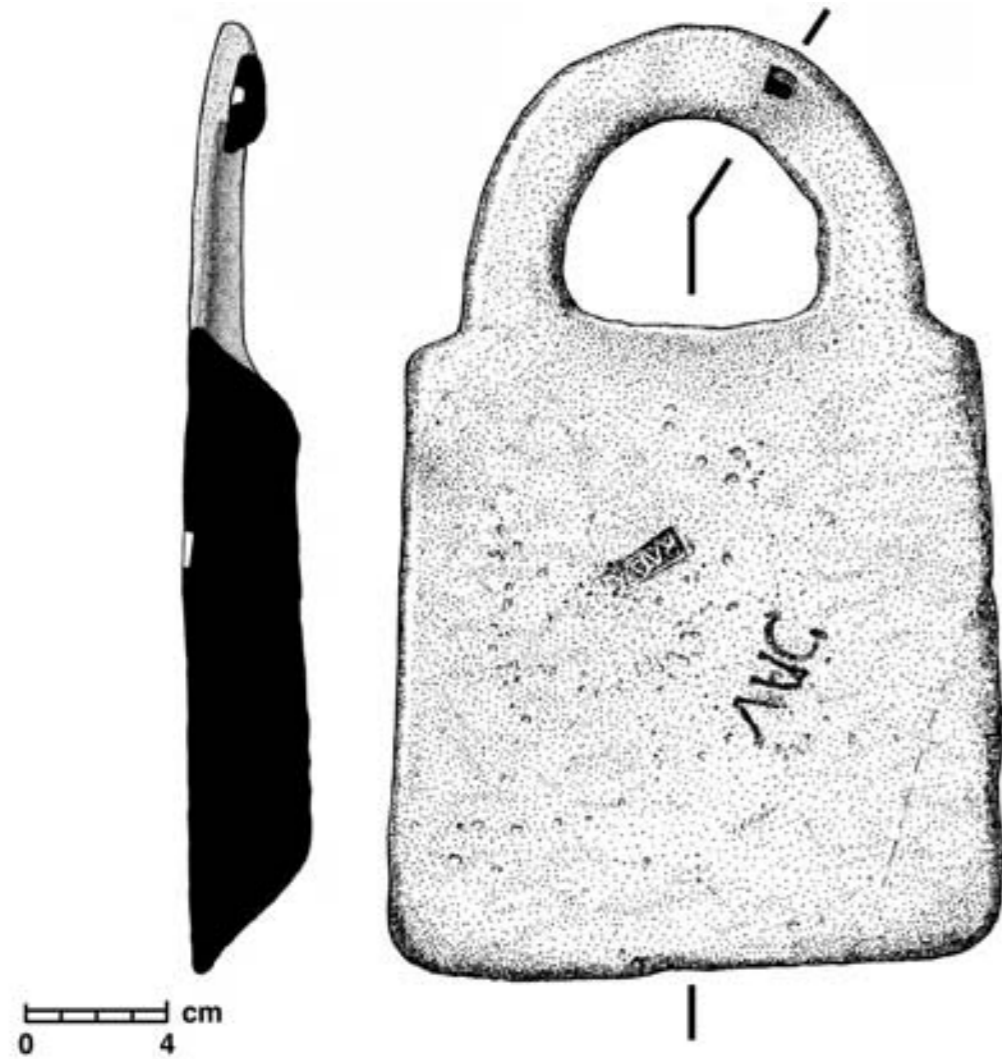

Figura 2. Dibuix del lingot actualment dipositat en el Museu Municipal de Ciutadella (autor: Miquel Trias).

Figura 3. Fotografia de l'anvers del lingot actualment dipositat en el Museu Municipal de Ciutadella (autors: Mateu Riera, amb retocs de Joan C. de Nicolás).

Figura 4. Fotografia del revers del lingot actualment dipositat en el Museu Municipal de Ciutadella (autors: Mateu Riera, amb retocs de Joan C. de Nicolás).

Figura 5. Fotografia del lateral del lingot actualment dipositat en el Museu Municipal de Ciutadella (autors: Mateu Riera, amb retocs de Joan C. de Nicolás).

Pel que fa a la composició, se'n va fer una anàlisi als Serveis Científicotècnics de la Universitat de les Illes Balears, amb l'assessorament del tècnic Ferran Hierro. L'aparell utilitzat va ser un microscopi electrònic de rastreig (SEM), de la marca «Hitachi S-530», que té acoblat un sistema de microanàlisi R-X-EDS «link ISIS» i un sistema digital d'adquisició d'imatges. És per això que es va extreure una petita mostra de la peça per posar-la a l'interior de l'aparell. Aquest sistema presenta un grau de viabilitat alt, però només a la zona en la qual incideixen els electrons, més o menys uns 3-5 mil·límetres quadrats i 2-3 cm de profunditat (microvolum afectat). Per això, era necessari fer diversos sondejos que, en aquest cas, varen ser tres. Així, el marge d'error és d'1 % sobre la realitat i el resultat va ser, sense cap mena de dubte, que s'estava al davant d'un lingot amb gairebé un 100 % d'estany.

Els submarinistes abans esmentats, així com també Ignasi Quesada, varen trobar el lingot acompanyat de dos més. Segons Marcelino Llaveró i Jesús Ros «tots tres eren idèntics», estaven un al costat de l'altre, a poca profunditat i aproximadament a un metre de fondària de sediment. Es varen recuperar en el fons de la cala, a uns 30 m de la vorera de la platja (figures 1 i 9), quan s'estaven efectuant les obres per tornar a enterrar el cablejat elèctric submarí que connecta Mallorca amb Menorca, que havia quedat al descobert després d'un temporal. Malauradament, però, dos es varen perdre per la costa de Catalunya, quan s'utilitzaven en operacions de fondeig i els bussejadors encara no sabien que tenien interès arqueològic. D'un d'aquests, però, tenim la sort de disposar de fotografies d'ambdues cares (figures 6 i 7), mentre que no en sabem les mides ni el pes.

Figura 6. Fotografia de l'anvers d'un dels lingots perduts (autors: Marcelino Llaveró, amb retocs de Joan C. de Nicolás).

Figura 7. Fotografia del revers d'un dels lingots perduts (autors: Marcelino Llaveró, amb retocs de Joan C. de Nicolás).

Tant al lingot conservat, com al lingot perdut documentat fotogràficament, es pot apreciar que porten diversos segells amb lletres, de difícil lectura, excepte una marca de tres lletres: AVG que es repeteix en les dues peces i que tot apuntar que faria referència a una producció minera controlada per l'aparell imperial romà.⁴ Sobre la cronologia, es pot apuntar la data de mitjan del segle I dC, atesa la semblança amb els lingots que proporcionà un derelictes ben conegut a

Portvendres, de l'època de Claudi. L'enfonsament del derelictes esmentat s'ha proposat de mitjans del segle I dC, atesa la càrrega, d'entre la qual destaquen les àmfores vineres i olieres de la Bètica, i altres lingots de plom i de coure que feien costat als d'estany (figura 8), un estany del qual s'ha proposat que seria originari de les Illes Britàniques o de la península Ibèrica (Colls *et al.* 1977; Rico 2011; Rico, Domergue 2016).

Figura 8. Lingots d'estany del derelictes Port Vendres II, de 10,48, 6,45 i 3,27 quilògrams (Colls *et al.* 1977).

⁴ La nansa de la peça dipositada al Museu Municipal de Ciutadella també presenta una marca quadrangular que 0,9 cm d'amplada, 0,6 cm d'alçada i fins a 0,7 cm de fondària.

Se sap que hi ha hagut diversos episodis d'espoli en la mateixa zona on varen aparèixer els tres lingots, durant els quals sembla segur que es varen extreure peces que serien del mateix tipus. Malauradament, s'ignora quants se'n varen arribar a trobar, si s'han perdut per sempre o si anaven acompanyats d'altres materials arqueològics. Per altra banda, és significativa l'existència molt prop de cala en Bosc, de petits jaciments costaners, aparentment de marcat caràcter portuari, encara sense estudiar, tot i estar afectats pel recorregut

del camí de Cavalls. N'hi ha tres que es troben entorn a la badia de Son Xoriguer (figura 9). En el que sembla que s'ha conservat millor (SXO-05 de la figura 9) es poden apreciar alguns fonaments d'estructures arquitectòniques preromanes aparentment, ateses les escasses restes ceràmiques superficials que es poden apreciar per la contrada. Tanmateix, és evident que, amb les dades actuals, és impossible saber quina va poder ser la destinació prevista dels lingots aquí presentats.

Figura 9. Vista aèria de la zona de cala en Bosc i de la badia de Son Xoriguer. El quadre groc marca, aproximadament, el lloc on es varen trobar els tres lingots, mentre que els quadres vermells assenyalen els petits jaciments arqueològics (autor: Joan C. de Nicolás, a partir del Google Maps).

Figura 10. Estructures de l'estació arqueològica SXO-05 (autor: Andreu Torres Bagur).

Figura 11. Detall de les estructures de l'estació arqueològica SXO-05 (autor: Andreu Torres Bagur).

BIBLIOGRAFIA

COLLS, D.; ETIENNE, R.; LEQUEMENT, R.; LIOU, B.; MAYET, F. 1977: “L'epave Port-Vendres II et le commerce de la Bétique a l'époque de Claude”, *Archaeonautica*, 1, Paris.

RICO, Ch.; DOMERGUE, C. 2016: “El comercio de los metales en el Mediterráneo occidental en época romana a través de los hallazgos subacuáticos. Estado actual de la investigación”, *Actas del V Congreso Internacional de Arqueología Subacuática*, Madrid, 590-609.

RICO, Ch. 2011: “Réflexions sur le commerce d'exportation des métaux à l'époque romaine. La logique du stockage”, *Horrea d'Hispaniae et de la Méditerranée romaine. Collection de la Casa de Velázquez*, 125, Madrid, 41-64.

UN FRAGMENT DE *MENSA* ROMANA AMB PRÒTOMA DE LLEÓ TROBAT A SANITJA (ES MERCADAL)

M. Cristina Rita Larrucea

INTRODUCCIÓ

L'objectiu d'aquesta comunicació és revisar la caracterització d'una peça del Museu de Menorca procedent de l'antiga ciutat romana de Sanisera, avui Sanitja, topònim que fa referència al port situat al nord de l'illa de Menorca, a l'oest del cap de Cavalleria.

Es tracta del fragment d'una placa rectangular de pedra calcària decorada amb un cap de lleó semiexempt, el qual passarem a descriure més avall, que va aparèixer de manera casual i en superfície en aquell indret. Les persones que la van lliurar al Museu de Menorca l'any 1993 situaven la troballa en una zona contigua a les excavacions que havíem portat a terme nosaltres uns anys abans, que havien posat al descobert part d'unes estructures arquitectòniques de caràcter domèstic i unes altres destinades a cambres sepulcrales que, cronològicament, se situen en època baiximperial romana. Les cambres sepulcrales ens feien sospitar l'existència molt pròxima d'una basílica. Possiblement per aquesta causa la placa va ser identificada com una ara d'altar paleocristiana, tal com apareix en l'inventari del Museu de Menorca (número 18353) i en la fitxa de la restauració del 10.06.1994.

Aquesta peça va romandre a les sales de reserva del Museu fins que va ser elegida per formar part de l'exposició temporal titulada «La cambra de les meravelles», que va tenir lloc del 16 de juny de 2016 al 8 de gener de 2017. La finalitat de l'exposició era mostrar objectes del fons del Museu que per l'originalitat o la descontextualització difícilment podrien formar part de l'exposició permanent. Per altra banda, gràcies a la iniciativa de la directora del Museu, el novembre de 2016, aquesta peça va ser protagonista de l'activitat denominada «La peça del mes» i se'n va encomanar la presentació a qui signa aquestes línies. Arran d'això, i de la relectura que en aquell moment vam fer tant de la interpretació com també

de la restauració que se n'havia fet l'any 1994 (que al nostre entendre modificava la realitat geomètrica del fragment), ara forma part de l'exposició permanent del Museu, amb una imatge nova i amb una visió cronocultural nova.

DESCRIPCIÓ

El fragment (45,50 cm de llarg per 39 cm d'ample, i 4,7 cm de gruix, mides màximes) formava part d'una placa de pedra calcària rectangular, que presenta una cavitat poc profunda a la part superior, limitada per una motllura simple amb un cavet coronat per un llistell. En un dels costats, que probablement era un dels costats llargs quan la taula era sencera, apareix decorada amb una pròtoma semiexempta en forma de cap de lleó, que és l'element que dona singularitat a aquesta peça. La placa va ser polida a la part superior i a tres costats laterals, de manera que no està feta per ser vista ni de la part de davall ni de la part de darrere. Hem d'afegir que el material de suport va ser identificat en el seu moment com a marbre, però ara sabem, gràcies al doctor Antoni Obrador, geòleg menorquí que l'ha examinada, que no és d'aquell material, sinó que es tracta d'una pedra calcària que no existeix a l'illa de Menorca; malauradament, però, encara no hem pogut identificar-ne la procedència.